

Frydenlund I

Årsrapport 2009

Undersøgelse af langhøj med boplads

(FHM 5026, OBM 6973, KUAS 2009-7.24.01, Sb. 080209-70 af Hårby sogn, Baag herred)

Udgravning af langhøj fra tidligeololitisk tid, der dækker over et fundrigt bopladsmateriale fra samme tid. I yngre bronzealder blev det skjult under en stor gravhøj.

Af langhøjen er bevaret dele af en 21x6 m stor stenlægning lagt vest-øst. I højen blev der fundet en hel tyndnakket flintøkse og dele af ravperle.

Bopladsmaterialet består foreløbigt af 5.700 oldsager med et rigt varieret udbud af redskaber af flint, keramik, muligvis lerfigurer og megen lerklining, hvilket tyder på, at stedet må skjule en eller flere hustomter.

Udgravningen fortsætter 2010.

Niels H. Andersen, Moesgård Museum, 8270 Højbjerg

Indhold

Frydenlundprojektet 2009

Indledning

Langhøjen Frydenlund I

Lokalisering

Dyrkningstruslen

Udgravningen

Bearbejdelse af fund

Kort redegørelse for årets resultater

Den tidligneolitiske langhøj

Det tidligneolitiske bopladsmateriale

Formidling

Videre arbejde

side 3

side 3

side 4

side 4

side 4

side 4

side 5

side 5

side 6

side 7

side 11

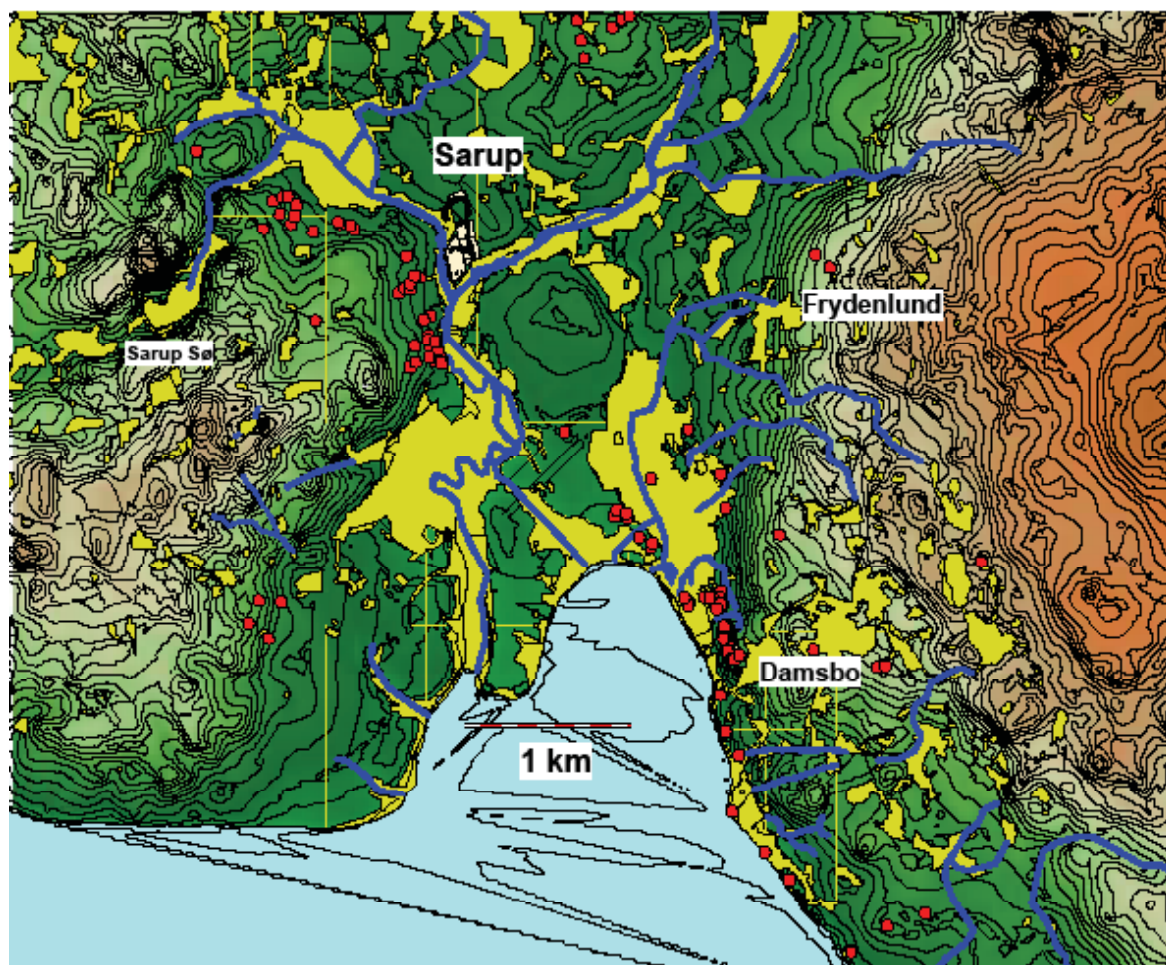
side 11

Bondestenalderen dateres til tiden mellem ca. 4.000 og 1.800 f.Kr. og har efterfulgt jægerstenalderen, hvor man siden istidens slutning har ernæret sig ved jagt, fiskeri og indsamling.

I bondestenalderen introduceres bondeerhvervet, og man bliver nu fastboende. Det har været en langvarig proces at blive til et bondefolk, og det har krævet store ændringer.

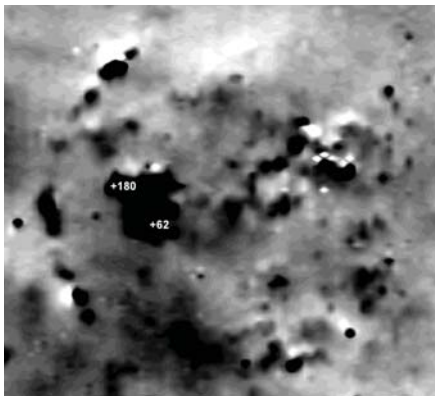
Perioden deles i tre kulturer: tragtbægerkulturen (4.000 - 2.800 f.Kr.), enkeltgravskulturen (2.800 - 2.400 f.Kr. og dolktiden (2.400 - 1.800 f.Kr.).

Bondeerhvervet blev langsomt indført i den ældre halvdel af tragtbægerkulturens tid. Samtidigt hermed begyndte man bl.a. at fremstille rigt ornamenteret keramik, slebne flintøkser, monumentale gravanlæg (dysser og jættestuer) samt de flere hektar store Sarupanlæg.

Sydvestfyn mellem Hårby og Helnæs Bugt med angivelse af væsentlige stednavne. Røde prikker angiver fund af storstensgrave.

Frydenlundprojektet 2009

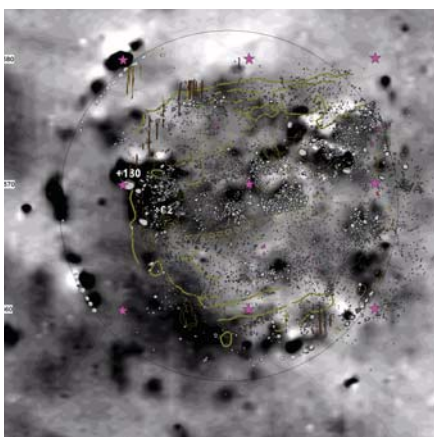

Indledning

Med bevilling fra Kulturarvsstyrelsen og Moesgård Museum blev der i perioden 15.4. til 3.11.2009 foretaget en første fase af en arkæologisk udgravning på lokaliteten Frydenlund.

Ved arkæologiske rekognosceringer var der her fundet en del neolitiske skår og ildskørnede sten. Dette materiale lå på en markant højning med et tværmål på cirka 30 meter, der gav indtryk af, at man kunne stå med resterne efter en stor megalittomt, sandsynligvis en jættestue. Efterfølgende blev området opmålt med magnetometer ved Tatiana Smekalova, Moesgård Museum. Denne opmåling viste, at der her var en rundhøj, cirka 28 meter i tværmål og med sten i randen, samt diagonalt i højen en konstruktion, der i første omgang blev tolket som resterne af et kammer til en jættestue med gang mod nordøst (se billede til venstre - øverst).

Tolkningen efter magnetometeropmålingen viste sig dog ikke at være korrekt - billede til venstre. Imidlertid blev der fundet resterne af en tidligneo-litisk langhøj med stensætninger, der er omgivet af en stor høj, der sandsynligvis skal dateres til den yngre bronzealder. Interessant er det også, at der i forbindelse med den tidligneo-litiske langhøj er fundet store mængder bopladsmateriale fra en ældre del af TN II. Det er første gang, der i Sarupprojektets område er fremkommet en tidligneo-litisk langhøj samt et rigt varieret bopladsmateriale.

Lokaliteten Frydenlund i forhold til Saruppladsen. Røde cirkler markerer fund af megalittomter. Områder indrammet med rødt er steder med tæt koncentration af fund.

Langhøjen Frydenlund I

Lokalisering

Den tidligneolitiske langhøj er fundet placeret inden i tomten af en høj sandsynligvis fra den yngre bronzealder.

Lokaliteten ligger markeret i forhold til hele undersøgelsesområdet omkring Sarup, idet en viewshedanalyse viser, at næsten hele området kan overses herfra. Lokaliteten ligger på en terrasse halvvejs oppe ad de høje bakker, der omgiver Hårby Ådal's østside. Lokaliteten ligger i kote 30 meter over dansk normal nul. Stedet er meget vindblæst, der medfører at jordlagene hurtigt tørrer ud, ligesom placeringen gør, at de mange regnbyger trækker udenom stedet, vel på grund af opstigende luftmasser.

Dyrkningstrussel

Området dyrkes intensivt med gartneriafgrøder. I 2009 var der således spiseløg på arealet, og i 2010 skal der være kartofler. Flere steder på marken er der brønde til vandingsanlæg, der i de tørre perioder i forsommeren var til gavn for udgravningen, da vandingen af løgene en gang om ugen også medførte vanding af udgravningens tørre flade.

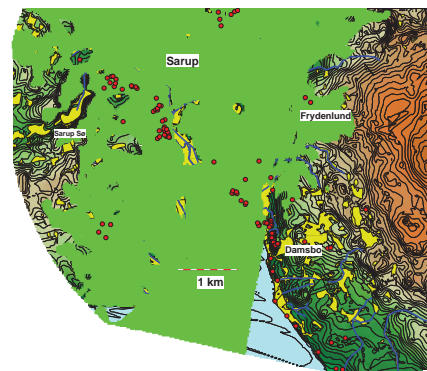
Arealet er således udsat for en meget intensiv landbrugsdrift, der medfører megen kørsel på arealet med store landsbrugsmaskiner, samt aktiv pløjning. Lodsejeren Niels Hansen var positiv overfor vort arbejde og stillede arealer med tilhørende kørevej til vores rådighed, skønt det er til ulempe for hans dyrkning.

Udgravningen

Udgravningen er foregået ved, at overjorden over et område på cirka 34x34 m, dvs. over 1150 m² først blev fjernet med gravemaskine. Efterfølgende blev arealet udelukkende gravet med graveske. Der blev i 2009 afgravet i fem lag af cirka fem centimeters tykkelse. Der blev gravet i vandrette lag, hvor første afrensingsniveau var i kote cirka 31,20 o.DNN, og der blev sluttet i 30,95. Ved denne udgravningsmetode er det højestliggende areal altså blevet udgravet først, hvilket vil sige, at der især er gravet i området for langhøjens centrale del, og kun i mindre grad i områderne udenfor.

Ved udgravningen blev alle fundne sten og oldsager efterladt på det fundne sted, indtil de efterfølgende blev indtegnet med pantograf i 1:20, hvorved de enkelte oldsager også fik vedføjet koordinater i UTM ED50. Tegningerne i 1:20 er efterfølgende af Kirsten Østergård Rasmussen digitaliseret i programmet MapInfo. Med udgangen af 2009 er de digitaliserede tegninger ordnet i de fem udgravningsplaner, hvortil der så er vedføjet forskellige tabeller, f.eks. for jordlag, sten, flint, ildskørnet flint, sandstensfliser, oldsager osv. Dette materiale, sammen med fund og fotografier, ligger til grund for den videre bearbejdelse.

Udgravningens plan 3 og plan 5 er orto-fotograferet. Det skete fra stige, hvorved en nyrenset flade på 2x2 meter med fire koordinatsæt blev fotograferet. Efterfølgende blev fotografiet rettet op i AirPhoto og sat sammen i MapInfo. Metoden muliggjorde således lodfoto af hele fladen udført ved, at kun 2x2 meter områder ad gangen blev afrenset og fotograferet. Det var således ikke praktisk muligt på denne udgravning at rense en meget stor flade og så fotodokumentere den fra stor højde, da jorden hurtigt tørrede ud, eller dersom det var regnvejr, blev meget smattet.

Viewshed-analyse der viser, at Frydenlund-lokaliteten har udsyn til Sarupområdet.

Lokaliteten efter maskinafrensning. Randstenskæden fra bronzealderhøj anes i højre side, ligesom et mere gråligt lag i midten viser placeringen for langhøje. Man ser mod nord (foto 090421d).

Bearbejdelse af fund

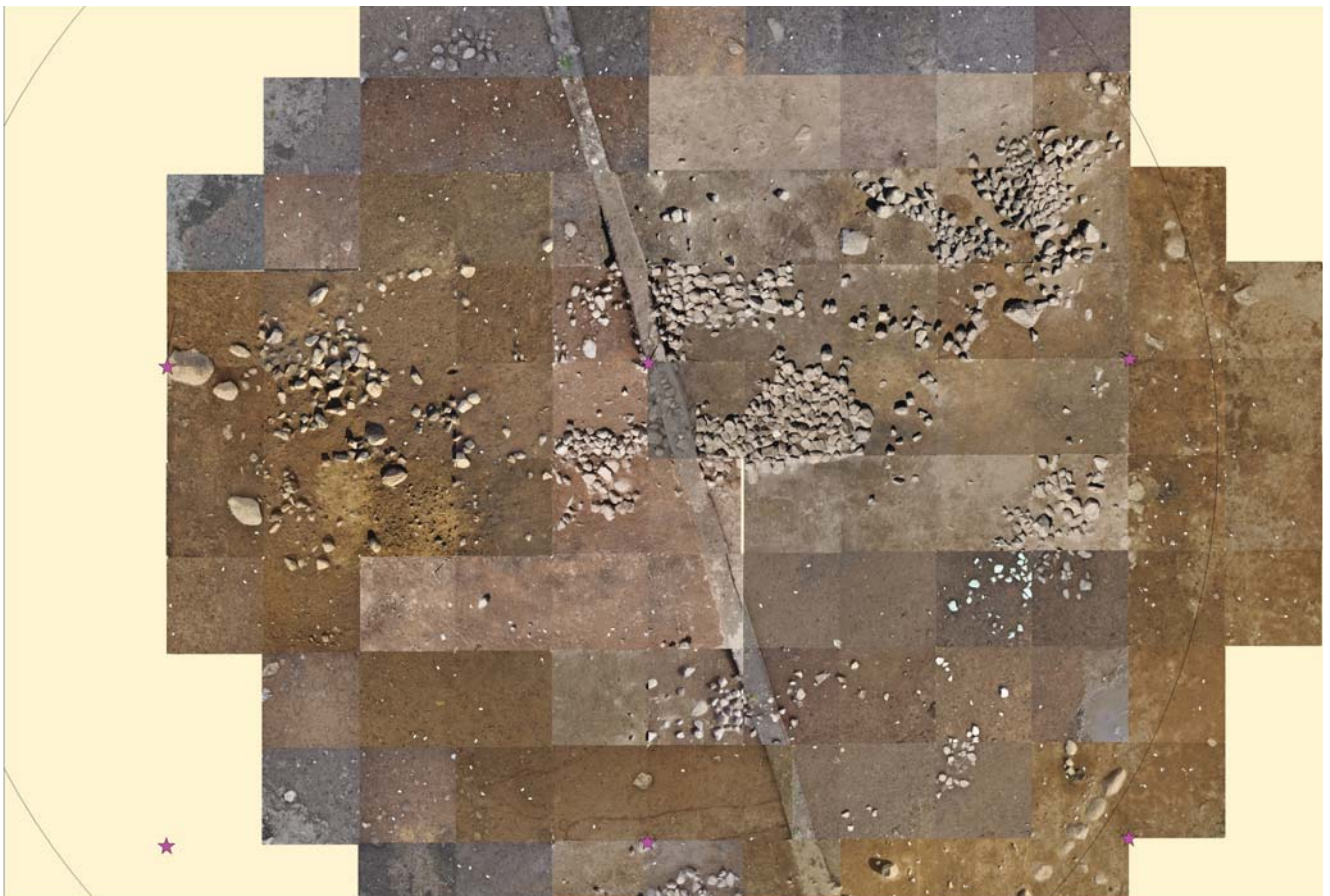
Indtil videre har denne udgravning været meget fundrig, idet der gennem 3.694 poster er registreret 5.613 oldsager inklusiv jordprøver. Dette store fundmateriale er registreret i den database, der til Sarupprojektet er udviklet af undertegnede, og som nu tæller tæt ved 400.000 oldsager fra Sarupområdet. Alle oldsager er således af undertegnede blevet set på, registreret og nummereret.

Kort redegørelse for årets resultater

Hurtigt efter fjernelsen af muldlaget viste det sig, at vi ikke havde at gøre med tomten af en jættestue placeret i en meget stor høj, men at der var tale om en tidligneolitisk langhøj, der senere var blevet omgivet og dækket af en gravhøj, der sandsynligvis skal dateres til yngre bronzealder. Desuden viste det sig, at langhøjens fyldlag og lagene i bronzealderhøjen indeholdt et tidligneolitisk fundmateriale. Tilsyneladende lå der her en større boplads før langhøjen blev anlagt på stedet.

Den nye erkendelse gjorde, at undersøgelsens strategi blev ændret, da vi sandsynligvis stod overfor et kompleks af samme type som Barkær og Stengade Hus II, dvs. langhøje placeret på områder, hvor der sandsynligvis tidligere lå en boplads. Da det er første gang i flere årtier, man har et sådant anlæg, bør det udgraves omhyggeligt, ligesom det er første gang, der i Sarupområdet er fundet anlæg og boplads fra tidligneolitisk tid, dvs. fra tiden forud for opførelsen af Sarup I.

Ved studier af pollenserien fra Sarup Sø kan man se, at der her i århundredet forud for Iversens Landnam, der formodes at være samtidigt med

Ortofoto af fladen på Frydenlund, hvor midten er planniveau 3 og ydersiderne i plan 5. I midten ser man resterne af en aflang stenlægning, der er del af en tidligneolitisk langhøj. I yderkanten rester af randstenskæden fra bronzealderhøjen. I fladen ses flere stenkonstruktioner, hvis funktion ikke kendes for nuværende. Nord er opad.

Sarup I, er en stor aktivitet i området med megen afbrænding, dvs. megen kulstøv i sø-sedimenterne. Her har vi endelig en lokalitet fra den tid.

Den tidligeolitiske langhøj

Langhøjen viste sig som en 21x6 meter stor stenlægning, der bestod af hovedstore sten i flere lag. Mange steder var stenlægningen dog fjernet i forbindelse med dyrkning i nyere tid. Den tidligere ejer af jorden kunne således oplyse om fjernelse af flere læs sten fra netop dette sted. Han havde dog aldrig fundet oldsager ved denne fjernelse af sten.

Ved udgravningen sås det, at stenlægningen havde haft en lige syd- og nordside, der dog i flere tilfælde kun kunne registreres som svage stenpor. Op til stenlægningens langsider, især tydelig på sydsiden, var der en serie mørkere pletter, der umiddelbart ligner spor efter græstørv-vist med lyse cirkler på billedet nederst på siden. Det vil blive nøjere studeret ved udgravningen i 2010.

Typisk for tidligeolitiske langhøje er, at de i østgavlen kan have en tværstillet stenlægning, der dækker over sporene efter nogle kraftige stolper. En sådan grøft er ikke lokaliseret. Det kan dog ikke udelukkes, at anlægget fortsætter længere mod øst, hvilket i første omgang vil blive forsøgt verificeret ved en magnetometeropmåling.

Ved fjernelse af stenlægningen var det muligt i den østlige halvdel at finde en del mørke pletter med trækul. Dog uden at der umiddelbart kunne ses en konstruktion, f.eks. et gravanlæg. Hele området led under, at der her var foretaget recente gravninger. Der er indsamlet mange trækulprøver, der dog mangler at blive analyseret.

I en af de mørke pletter med trækul, og oprindeligt dækket af en stor sten, blev der fundet en tyndnakked, hel flintøkse. Denne var placeret i skrå retning ned i jorden med æggen nederst. Øksen lå nogenlunde orienteret i nord-syd med æggen i syd. Andre oldsager eller konstruktionsspor er ikke fundet i øksens nære omgivelser.

Tæt op til profilvæggen, cirka 1,8 meter nordvest for øksen, er der fundet dele af en ravperle. Det kan ikke udelukkes, at der her kan være spor efter

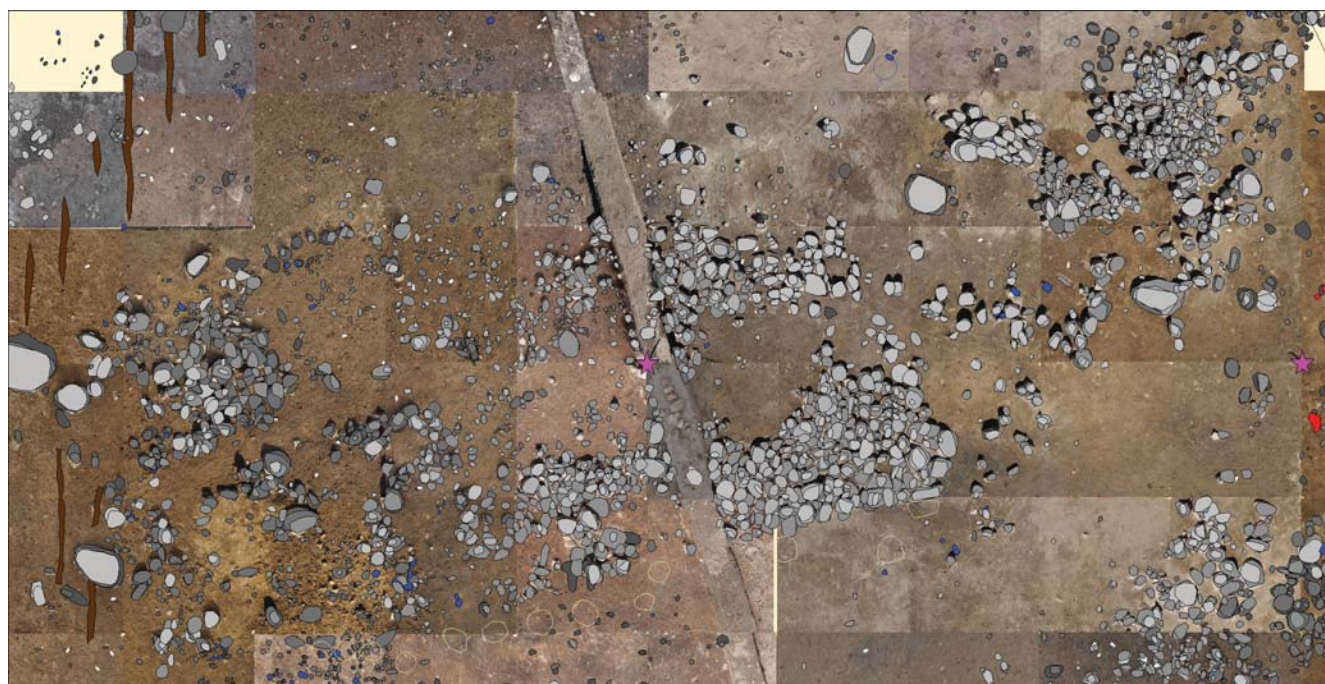
Stenlægning i langhøjen, set fra øst.

Østlige del af langhøj efter fjernelse af stenlægning. Midt i billedet trækulplamager og heri en flintøkse. Set fra øst.

Tyndnakked flintøkse fundet i mørk, trækulsholdig plet, omgivet af recente nedgravninger. Set fra vest.

Resterne af den stenlægning, der har udgjort et vigtigt element i den tidligeolitiske langhøj på Frydenlund. Stenene er blevet tegnet ud i de forskellige lag, ligesom blå markerer flint, rødt stenfliser og brunt recente plovspor, der går tæt på anlægget.

Nærfoto af flintøkseen under udgravning.

et gravanlæg, som så er ødelagt ved de recente gravninger i området. Som altid håber man på, at der måske kan ligge noget mere i de jordlag, der gemmer sig i profilvæggen!

I langhøjens vestlige del er der lokaliseret en konstruktion, der består af to parallelle langsider lagt af håndstore sten og i den vestlige halvdel en kvadratisk stenlægning. Konstruktionen, som kaldes for ”kulthuset”, har sin ene side i langhøjens nordside. Der er ikke gjort specielle fund, som umiddelbart kan forklare dens funktion. Den vil blive færdigudgravet i 2010. Det kan heller ikke udelukkes, at der er tale om en gavlkonstruktion, hvor den anden halvdel, den sydlige, er ødelagt af en vindfælde.

I sydsiden af højen, tæt ud til bronzealderhøjens randsten, er der også lokaliseret en stenkonstruktion med hoved- til håndstore sten lagt i en slags fundamentskonstruktion. Dette anlæg vil også blive udgravet i 2010.

I en afstand af cirka fire meter fra langhøjen er der både syd og nord for denne lokaliseret stenlægninger (se ortofoto på side 5). Det har ikke været muligt at se formålet med disse, men muligvis vil de fortsatte udgravninger kunne give en forklaring herpå.

Det tidligeolitiske bopladsmateriale

Bortset fra den flotte flintøkse, ravperlen og nogle skår fra førromersk jernalder, så må størstedelen af de i 2009 fundne cirka 5.700 fund knyttes til en tidligeolitiske bosættelse. Da der ikke tidligere er gjort fund i nævneværdig mængde fra perioden forud for Saruppladsens første befæstede fase, så vil det fundne materiale kunne få stor betydning i en tolkning af tiden forud for pladsens opførelse. Under udgravningen er der da også gjort store anstrengelser for omhyggeligt at fremgrave fundene og at få dem indtegnet på planer og registreret.

En stor del af fundene er flint, der udgør tæt ved 60% af materialet. Keramik udgør cirka 1/3 af fundene-se skema.

Forholdet mellem flintaffald og flintredskaber er 1:37, hvilket er meget højt, da forholdet oftest er omkring 1:12. Det betyder, at der her er efterladt tre gange så meget affaldsflint

til hvert tilbageblevne redskab. Man kan således ikke udelukke, at der er fjernet flintredskaber fra pladsen. Måske har man her et sted, hvor redskaber blev produceret, men kun benyttet i mindre grad.

Når man ser på den indbyrdes fordeling af flintredskaber, se skema næste side, så svarer den forholdsvise fundmængde på Frydenlund nogen-

Indsamlet materiale	Frydenlund	%
1. Skår	1860	32,71
2. Flint	3303	58,09
3. Sten	11	0,19
4. Knogler	4	0,07
5. Rav	1	0,02
6. Lerklining	272	4,78
7. Jordprøver	230	4,05
8. Metal	0	0,00
9. Diverse	5	0,09
Kolonne total	5686	100,00

Redskaber af flint	Frydenlund		Skaghorn		Sarup I		Sarup II	
		%		%		%		%
21. økser	8	4,32	34	4,19	26	5,20	43	7,73
22. skrabere	39	21,08	207	25,52	185	37,00	253	45,50
23. bor	13	7,03	39	4,81	14	2,80	27	4,86
24. stikler	0	0,00	5	0,62	1	0,20	0	0,00
25. knive	34	18,38	201	24,78	54	10,80	84	15,11
26. stykker med hak	32	17,30	104	12,82	93	18,60	39	7,01
27. med tværretouche	10	5,41	26	3,21	31	6,20	14	2,52
28. tværpile	4	2,16	8	0,99	4	0,80	3	0,54
29. diverse	45	24,32	187	23,06	92	18,40	93	16,73
Sum	185	100,00	811	100,00	500	100,00	556	100,00

lunde til forholdene på den lidt yngre plads på Skaghorn, hvorimod både Sarup I og II har forholdsvis flere skrabere i sit sortiment.

Hvis man ser på flintens spredning, så ses det, at affaldsflinten (blå trekanter på afbildningen nedenfor) forekommer over hele fladen, men synes at være i lidt større mængder inde midt i langhøjen og i fyldlag koncentrisk hertil. Det samme synes at gælde for flintredskaberne. I fladen kan der således ikke på nuværende tidspunkt udskilles områder med særlige aktiviteter. En analyse af spredningen af 47 økseafslag viser således, at de ligger jævnt fordelt over hele fladen.

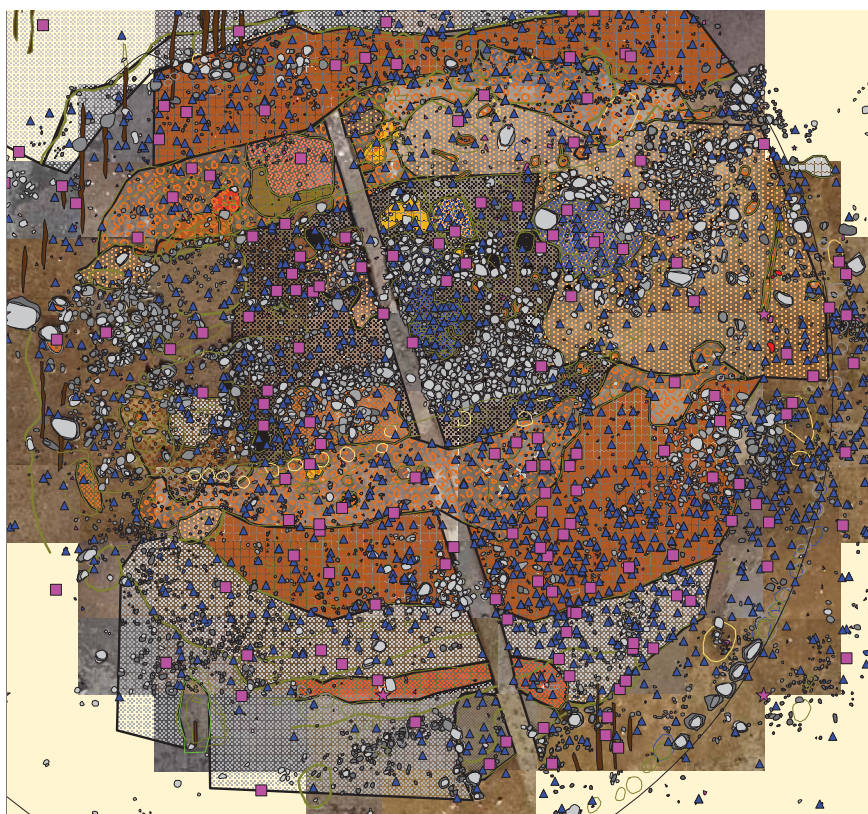
Det bestembare økse materiale viser, at der her udelukkende er repræsenteret tyndnakkede økser.

Mikrodotterede stykker er fundet i 11 tilfælde. Oftest ses tandingen at være meget fin-se billede til højre.

I materialet er desuden fundet en type flintredskaber, der kan ligne en mellemting mellem et bor og en skivekniv. Stykkerne har ingen stærk æg, som man kan forvente på et bor, ligesom der ikke ses slid i de konkave retoucheringer. Imidlertid er der heller ingen tynd æg, som man kender det fra skiveknive. Stykkerne kaldes for en proptrækker-se billede til højre.

Spredningen af flintafslag (blå trekanter) og flintredskaber (violette firkanter) viser, at de ligger jævnt fordelt over hele udgravningsfladen.

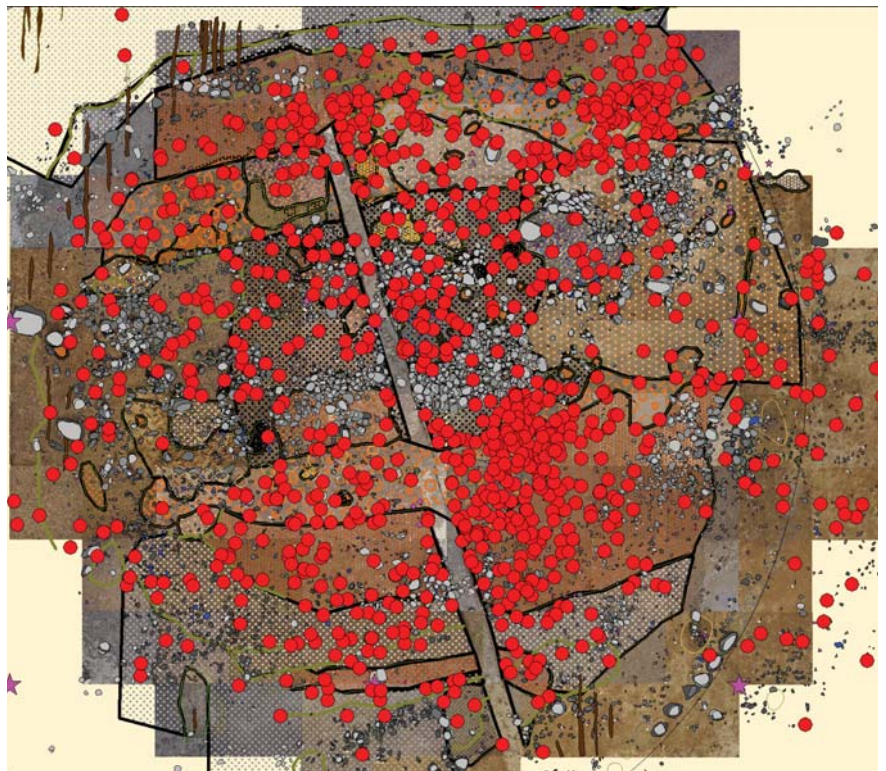
Gule punkter viser, hvor der er registreret lerkliningsstykker. Koncentrationen af lerklining syd for langhøjen tyder på, at vi i dette område kan forventes at finde tomten efter et langhus.

Ved udgravningen blev det iagttaget, at der mange steder lå ganske små gnistre med lerklining, men også enkelte større stykker. Da lerklining kan fortælle om evt. huskonstruktioner, blev de fundne stykker indmålt og hjembragt. Ved 212 indmålinger er der således hjembragt 275 stykker lerklining. Af planen ovenfor ses, at lerklining koncentrerer sig i et område tæt syd for langhøjens stenlægning. Sammenlignet med flintens fordeling ses, at de store koncentrationer af flint er fundet udenfor, hvor lerklining ligger. De koncentrerede mængder af lerklining tyder på, at der i området må være spor efter et eller flere langhuse.

Enkelte stykker lerklining er større og har tydelige spor efter vidjer og evt. også efter kløvede planker-se foto til venstre.

Røde punkter viser placeringen af keramik, hvor der gennem 1203 indmålinger er registreret 1858 skår. Skårene synes at have en nogenlunde jævn fordeling over udgravningsfladen.

De mange lerkarskår viser, at man her har at gøre med en keramik, der er mere individuel i sin produktion end det, der ses i de senere faser af tragt bægerkulturen. Nogle skår er hårde, andre bløde, nogle røde, nogle brune, nogle sorte. Det er som om, at man endnu ikke helt behersker teknikken med brænding af keramik.

I fundmaterialet er der 129 randskår, hvoraf de 29 er ornamenterede. I materialet er der skår efter tragthalskar, øskenbægre, kraveflasker og lerskiver. Materialet er for nuværende ikke forsøgt sorteret eller sammensat. Det må vente, til hele pladsen er udgravet.

Eksempler på keramik fundet på Frydenlund i 2009.

Ved udgravningen blev der også fundet seks stykker lettere brændt ler, der var formet, og som var lavet af en anden type ler, end den der ses ved lerklining og i keramikken. Stykkerne benævnes her for figuriner og svarer godt til lignende stykker fundet på den samtidige Stengadelokalitet, ligesom de har lighed med figuriner fundet på andre tidlignende pladser i den sydøstlige del af Europa og i Den Nære Orient.

Eksempler på lerfiguriner fundet på Frydenlund. Den øverste figur er set fra to sider.

Fra årets udgravning er der indsamlet 71 jordprøver til flotering. Materialet er endnu ikke analyseret, men der er heri en del forkullet korn og træ.

Som det ses, så er der her bevaret sporene efter en ret omfattende boplads, der er den første, som er blevet lokaliseret i Sarupområdet. Fundmaterialet er omfattende, og ikke mindst forekomsten af megen lerklining kan antyde, at vi kan være heldige her at finde rester af et eller flere huse.

Formidling

Udgravningen fik tidligt på forsommeren en blog på nettet (www.frydenlundsarup.wordpress.com), hvor det fortløbende er muligt at følge udgravningen, og den rummer også filmklip optaget af Jens Kirkeby. Bloggen blev opdateret, når der var væsentlige nyheder at fortælle. I løbet af udgravningen havde bloggen cirka 3.000 besøgende.

Det videre arbejde

Det er planen i 2010 at fortsætte udgravningen og om muligt at få den afsluttet. Imidlertid er anlægget meget kompliceret, og der forekommer her et fundmateriale, som ikke er set siden udgravningen af de samtidige anlæg på Barkær og på Stengade. Hensigten er derfor, at denne lokalitet skal udgraves så omhyggeligt, som det er muligt indenfor rimelighedens grænser.

Moesgård den 2.3..2010

Niels H. Andersen

Udgravningsholdet 2009 bestående af: Camilla Bjarnø, Gert Larsen, Arne Aakær Rasmussen og Leif Dybmose. På billedet mangler Kirsten Ø. Rasmussen, der står for digitalisering af udgravningsplanerne samt Niels H. Andersen, der er fotograf.